

A forradalom anatómiája: a lokalitás megkerülhetetlensége

Bank Barbara – Mészáros Gyula: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Sümegen és a sümegi járásban. MNL VeML, Veszprém, 2017. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 40.) 168 oldal

Az elmúlt tizenöt évben öröndetesen megszorodtak az 1956-os forradalom vidéki eseményeit feldolgozó munkák, szinte minden megyéről készült már monografikus összefoglaló mű, nem beszélve az 1956-os Intézet kétkötetes reprezentatív áttekintéséről. A Veszprém megyei eseményeket Mészáros Gyula több könyvben foglalta össze, külön kötetet szánva a forradalom veszprémi, pápai és zirci történetének.¹ Az 1929-ben született Mészáros aktív éveiben erdőmérnökként tevékenykedett, s nyugdíjas éveiben fordult az 1956-os forradalom kutatása felé. Imponáló szerénységgel fogott a kutatáshoz, jelszava az volt, hogy „nem vagyok történész, csak történelemben élő ember”. Utolsó, kéziratban maradt munkájában Sümeg és a sümegi járás forradalmát dolgozta fel, azonban 2015-ben bekövetkezett halála megakadályozta a kötet megjelentetésében. A kéziratot Bank Barbara rendezte sajtó alá, jegyzetapparátust és gazdag forrásgyűjteményt csatolva hozzá.

A forradalom sümegi eseményeit két szinten is értelmezhetjük. Egyrészt természetesen kínálkozik az események szintje, hogy mi is történt e katartikus napokban. Másrészt a városkát jobban ismerők figyelmét nem kerülheti el az a körülmény, hogy Sümeg a régi Zala megye északkeleti csücs-

kében feküdt járási székhely rangban. Egykoron nagyszámú polgárosult közép- és kisnemes lakta, akik Zala vármegye életében fontos hivatalokat töltöttek be. A városka felett magasodó vár tövében épült fel a veszprémi püspök kastélya, ami Bíró Mártontól Mindszentyig minden püspöknek a veszprémivel szinte egyenértékű rezidenciája volt. Lakossága jövedelmeinek jelentős része származott a szőlőhegyeken termett szőlőből készült borral való kereskedelemből. A polgárosult kisvárost iszonyatos sokk érte az 1945. évi szovjet bevonuláskor, a katonák kifosztották a várost, és rengeteg nőt tettek erőszakot. A berendezkedő kommunista hatalom aztán 1950-ben Veszprém megyéhez csatolta Sümegét. A reakciós helynek elkönyvelt településen azonban – a városkép szerencséjére – nem történt iparosítás, a fejlesztési forrásokat a megyeszékhely mellett Tapolca, Ajka és Várpalota kapta. Sümeg egyedül járásközponti szerepkörét tarthatta még meg egy ideig. Mindennek azért van jelentősége, mert Sümegen a forradalom talán még más településekhez mérten is fegyelmesebben zajlott le, polgárai önfegyvellemmel társult lelkesedéssel vettek részt az eseményekben.

A történelmi rekonstrukció irányait a rendelkezésre álló forrásbázis szabta meg, amelynek nyomán három nézőpontot különíthetünk el: a katonait a sümegi és tapolcai hadkiegészítő parancsnokságok iratainak keretében, a nyomozatit a periratok alapján. Az utóbbiak jelentőségét adja, hogy a forradalom leverését követően letartóztatott személyeknek a lehető legpontosabban kellett visszaemlékezniük e napok eseményeire, s peranyagaik mozaikjaiból összerakható a forradalom helyi eseménytörténete. Harmadikként pedig a visszaemlékezéseket kell megemlítenünk, amelyekből a feltételezett-nél jóval több maradt fent: Mészáros Gyula

¹ *Forradalom és szabadságharc Veszprém-ben, 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések.* Veszprém, 2001., 2016.; *Az 1956-os forradalom eseményei Pápán és környékén.* Pápa, 2004.; *Forradalom és szabadságharc a zirci járás területén 1956-ban.* Zirc–Pápa, 2008.

négy írást is fel tudott használni (Kovács Imre, Farkas Sándor, Ferenczy Elemér és a Kántor család visszaemlékezéseit).

A kötetet három rövid, felvezető rész nyitja, amelyek 1956 előzményeit, illetve a sümei járás közigazgatási és katonai helyzetét vázolják fel. A negyedik rész alkotja a könyv gerincét, amelyben a szerző napról napra tekint át a forradalom október 23. és november 6. közötti eseményeit. Az ötödik, *Forradalom – ellenállás – megtorlás* címet viselő részt a kötet zárásaként tíz forrásközlés követi.

Az alaposan jegyzetelt könyv következetesen végigvitt eseménytörténeti nyomozás. Ennek ellenére nem fullad öncélú kronologikus felsorolásba, hanem kiváló kulcs a forradalom helyi eseményeinek anatómiájához. Társadalomtörténeti szempontból számos olyan fontos momentumra derül fény, amelyek segítenek árnyalni az ötvenes évek magyar társadalmáról meglevő tudásunkat.

Az október 23-ai fővárosi híreket a vasutasok és a rádió hozta el Sümegre, az első helyi megmozdulásig mégis három napnak kellett elteltie. Sümegen és a járásban is október 26. tekinthető a forradalom kezdetének. Feltűnő a résztvevők útkereséseinek iránya: Sümeg együtt mozog a régi Zalával. Helyben a tapolcai és a keszthelyi eseményeknek volt relevanciája. Az október 25-ei tapolcai laktanyai gyilkosság Sümegen is nagy felháborodást keltett, majd október 27. után a járási forradalmi tanács is Tapolca és Keszthely felé tájékozódott. Még Győrrel is erőteljesebb volt a kapcsolatuk, mint Veszprémmel.

A szomszédos Bazsiból induló október 26-ai tüntetés leírása Farkas Sándor hallatlanul részletes memoárján alapul. (21–33. old.) Ismerve a húsz perc alatt kényelmesen végigjárható falut, a recenzens bele tud helyezkedni a korabeli helyszínek hangulatába. Már 25-én este megbeszélték a másnapi programot Szindekovics Domonkos konyhájában, ahol 25–35 ember gyűlt össze. „Abban gyors egyezség született, hogy a kö-

vetkező nap reggelén a falunkban is rendezünk egy felvonulást. Ezzel minden jelenlévő egyetértett. Azt is mindenki helyeselte, hogy követeléseinket meg kell fogalmaznunk. Utána szedjük pontokba őket, hogy a felvonuláson valaki fel tudja őket olvasni.” (22. old.) A bazsi tüntetés résztvevőinek csak irodalmi és történelmi példáiuk lehettek arról, milyen is egy forradalom: fel kell vonulni (hegedűszóval), el kell énekelni a Himnusz, útközben 1848-as dalokkal, versekkel lelkesítheti magát a felvonuló tömeg. Szükség van követelések megfogalmazására és kokárda kitérésére is. A hagyományosak mellett aztán új, indulati elemként jelent meg a Lenin-kép elégetése. A felvonulók megállói az egymástól egy-két percre lévő bolt, az iskola, a tanács, majd a kocsmá előtt voltak. Időközben bazaltot szállító bányászok csatlakoztak a menethez. A Sümegre induláskor már azzal számoltak, hogy a rendőrség lőhet rájuk. (Lásd Dézsenyi Vince út közbeni figyelmeztetését: „...nem lakodalomba megyünk ám. Föl kell készülnünk még arra is, hogy a rendőrség esetleg megpróbálkozik szétszlatni bennünket. Felhívta a figyelmünket, hogy amennyiben erre sor kerülne, senki se szaladjon széjjel. Ugyanis a szétszóródott személyeket már könnyen begyűjti a rendőrség.” [27. old.]) Az alig egy évtizeddel korábbi háborús tapasztalatok, illetve az, hogy szinte minden tizennyolc év feletti férfi részesült katonai kiképzésben, az esetleges összezapás tétjét is világossá tette a résztvevők számára.

A Bazsiból bevonulók Sümeg egyik központi terén, a Hangya Szövetkezet egykori boltja előtt álltak meg először, ahol már a helyiekből is nagy tömeg gyűlt össze. Innen vonultak tovább a gimnázium elé a Ramassetter-szoborhoz, ahol azután az addig a tömegtől elzárt, az ablakokból kiabáló diákok is csatlakozhattak a tüntetéshez. Érdeklükben a később Svájcbba disszidált Soós János negyedik eszabrendeki gimnazista szólalt föl, akit ezt követően kizártak a gimnáziumból. A diáksággal is megerősített tüntetők előtt az egyik bányászsofőr szólalt

fel: Kisfaludy István – ahogy magát bemutatta – a „nagy Kisfaludy-család leszármazottja” volt. Később Kisfaludy lett a kormányhoz táviratot író küldöttség vezetője. Jól példázza ez az epizód is, hogy a lokális elit háttérbe állított képviselői a kínálkozó alkalmat kihasználva ismét a közösség vezetőivé tudtak válni. További szociológiai jellegzetességeket regisztrálva, a forradalom a lokális térben a centrális jelentőségű terek szimbolikusan elfoglalásával folytatódott. Ledöntötték a szovjet emlékművet, majd 27-én a háború előtt a püspöki palota részét képező, azt követően pedig népkertté átnévezett park bejáratánál nagygyűlést tartottak. De még 26-án este a községi és a járási forradalmi tanács megalakulásával megkezdődött a forradalom intézményesülése is. Az előbbi elnöke Kisfaludy István, az utóbbié Maurer Géza gimnáziumi tanár lett. Az egyetemisták erjesztő működése Sümegyet sem hagyta érintetlenül. Ide Keszthelyről érkezett egy négytagú küldöttség. A diákok „örömiüknek adtak kifejezést, hogy mi megelőztük őket. Szerintük ez annál is örvendetesebb, hogy mindezt egy kis falu lakossága indította el”. (32. old.)

A frissen felállt járási forradalmi tanács képviselőiben már október 28-án megkezdtek a járás bejárást (Sümegprága, Bazsi, Sümegcsehi, Döbröce, Nagygyörbő, Kisgyörbő, Vindornyaszőllős, Óhíd, Mihályfa, Zalaerdőd, Dabronc, Gógánfa, Ukk, Rigács), majd 30-án részt vettek a Dunántúli Nemzeti Tanács alakuló ülésén Győrben. A rendparti forradalom valósága itt is visszaköszön: minden megválasztott vezető óvott a bosszútól, rekvirálástól, vandalizmustól, és szolidaritásuk jeleként több körben is ételmezt szállítottak a fővárosba.

November első napjaiban Tapolcáról érkezett fegyvereket kapott a hatvan fős nemzetőrség, majd a szovjet támadás hírére roham századot szerveztek, amely azonban végül nem állt fel. November 4-én Nagy Imre beszédének hatására „több százan a rendőrség épülete elé vonultak és újból fegyvereket követeltek”. (61. old.)

A forradalom leverését követően itt sem szűnt meg az ellenállás, ami elsősorban a helyi üzemek munkástanácsai által szervezett sztrájkban öltött testet. A forradalom sümegi eseményeivel összefüggésben elítéltek hét hónap és két év hat hónap közötti börtönbüntetést kaptak. Az utóbbit a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és ezzel halmazatban a társadalmi tulajdon sérelmére ismételtен elkövetett vagyonrongálás büntette” vádjával elítéltek kapták. (107. old.) Az összesen tizenhat sümegi vádlottból tizenhárom személyt ítélték letöltendő szabadságvesztésre. A járásban közel ötven személy ellen indult bírósági eljárás, közülük huszonhatot sújtottak internálással vagy börtönnel.

Az 1956-os forradalom vidéki eseményei jobbára feltártak, legalábbis a felszínre jelentő események szintjéről nagy mennyiségű információ áll rendelkezésre.

A más esetekben különösebb hozzáadékkal esetleg nem bíró akkurátus eseménytörténeti rekonstrukció az olyan pontosan adattolt és hivatkozott esetekben, mint amilyen a jelen kötet is, ugyanakkor felettébb hasznos. A nevesített cselekvők ugyanis tálcán kínálják a lehetőséget, hogy a kutatás következő fázisában feltérképezhessük az őket kibocsátó csoportokat. Az események révén bepillantunk a társadalom szövetének szerveződésébe, ami az első lépcső annak megállapításához, hogy válságidőszakban kik, milyen motivációval és milyen szociológiai jellemzők mentén állnak a közösség élére. Az ilyen és hasonló mozaikokból kitűnik, hogy az 1956-ot megelőző évtized terrorja és a megannyi emberi veszteség ellenére még a számszerűleg csekély közösségekben is fennmaradt az egykori társadalom hatalomtól autonóm, konkrét személyekhez társítható kritikus tömege, amely az első adandó alkalommal képes volt aktivizálni és megszervezni a közösséget.

HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN